

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ЩОДО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ПЕДАГОГА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

З моменту появи в КПК Української РСР ст. 128-1 «Участь спеціаліста при проведенні слідчих дій» [1] в науці кримінального процесу почалася жвава дискусія про процесуальний статус педагога, яка була обумовлена відсутністю чіткої правової регламентації участі останнього в кримінальному судочинстві. Одні вчені вважали педагога спеціалістом, який володіє знаннями та навичками в галузі дитячої, підліткової, юнацької психології [2, с. 109; 3, с. 58; 4, с. 38, 39]. Інші розглядали його як різновид фахівця, який бере участь в слідчих діях [5, с. 8]. М.І. Порубов вважав, що педагог, на відміну від спеціаліста, наділений більш широкими правами, він більш самостійний [6, с. 106]. Іншу позицію в даному питанні займав М.С. Строгович, який вважав, що взагалі не можна ототожнювати спеціаліста і педагога [7, с. 477, 478].

При цьому у КПК не міститься вказівки, хто може бути запрошений як педагог.

Наявні точки зору можна звести до трьох основних. Перша точка зору. Прихильники цієї позиції вважають, що педагог – це щось середнє між фахівцем, захисником і понятим [8, с. 79, 80].

У даному випадку автор повністю підтримує позицію О.Х. Галімова, який вважає, що на педагога не можна покладати здійснення невласливих йому функцій, зокрема, захист інтересів інших осіб, так як це обов'язок інших суб'єктів, наприклад законного представника, який, на відміну від спеціалістів, володіє особистою зацікавленістю в остаточному вирішенні справи. З іншого боку, педагог відрізняється від понятим тим, що, надаючи допомогу у проведенні процесуальних дій, він безпосередньо впливає на його зміст і результати, тобто є активним, а не пасивним учасником кримінального процесу [9, с. 137].

Друга точка зору. Представники цієї позиції (В. К. Вуколов, С. В. Матвеев, Є. В. Селіна, С. Ф. Шумілін вважають, що педагог – це спеціаліст [10, с. 93; 11, с. 13; 12, с. 348].

Один із послідовників цієї концепції, С. В. Матвеев, обґрунтовуючи свою точку зору, вважає, що педагог – це особа, що володіє спеціальними педагогічними знаннями, вміннями та навичками [11, с. 78].

С. П. Щерба, в свою чергу, вважає, що педагог повинен володіти спеціальними знаннями в галузі дитячої та юнацької психології і мати досвід роботи з навчання і виховання неповнолітніх [13, с. 654].

Третя точка зору. Цієї точки зору дотримуються В. Д. Арсеньєв, В. Г. Заболоцький, А. В. Виноградова, І. А. Макаренко, В. А. Сєров, С. В. Тетюєв [14, с. 5; 15, с. 82; 16, с. 32; 17, с. 301–305].

Представники цієї теорії обґрунтовують свою думку тим, що педагог – це особлива процесуальна фігура, відмінна від спеціаліста не тільки з формальних міркувань (з урахуванням того, що КПК не відносить педагога до числа фахівців), а й по суті, оскільки педагог не тільки надає допомогу слідчому (суду), але і зобов'язаний захистити законні інтереси допитуваного. Крім того, як вважають автори, що підтримують цю теорію, процесуальні повноваження спеціаліста і педагога мають деякі відмінності. Так, наприклад, педагог більш самостійний по відношенню до слідчого і певною мірою контролює його дії, тому що по закінченні допиту він робить письмові зауваження про правильність ведення допиту, про правильність та повноту зроблених слідчим у протоколі слідчої (розшукової) дії записів. Л. Л. Канівський, аналізуючи дану проблему, висловлював думку про те, що педагог, що навчає неповнолітнього, безсумнівно, зацікавлений у результаті справи, так як несе відповідальність як за його навчання, так і за виховання, у зв'язку з чим фігура педагога не вписується в правовий статус спеціаліста [18, с. 60].

З авторами такого підходу важко не погодитися. Адже дійсно, навряд чи можна стверджувати, що педагог – це спеціаліст в кримінально-процесуальному сенсі цього слова, так як є значні розбіжності у змісті прав цих учасників. Говорити про педагога як про учасника зі сторони захисту або з боку обвинувачення не дозволяє закон: педагог є і повинен бути компетентною особою, не заінтересованою в результаті справи, і це ріднить його з спеціалістом в кримінально-процесуальному сенсі слова. При цьому спеціаліст не виконує функцію захисту чи обвинувачення, він володіє спеціальними знаннями, необхідними слідчому (суду) для встановлення обставин, що підлягають доказуванню у справі. Відповідно до ст. 71 КПК спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду. Педагог же виконує особливі завдання в кримінальному провадженні, пов'язанні з консультаціями з питань вікових особливостей підлітка і умов його виховання, а також завдання установа психологічного контакту з неповнолітнім, надання допомоги у формулюванні педагогічно коректних питань. Педагог є фахівцем у своїй галузі, але його завдання відрізняються від завдань спеціаліста, зазначених у ст. 71 КПК, а тому педагог повинен розглядатися як самостійний учасник процесу.

Вченні, А. В. Іващенко і М. М. Гуренко, вказують на необхідність визначення у новому КПК України із узгодженням і тлумаченням термінів «перекладач», «лікар», ... «педагог» [19, с. 30].

В свою чергу Р. С. Холод вважає, що виділення педагога як особливого самосійного суб'єкта недоцільно і бажано вважати, що це суперечить КПК [20, с. 212]. З такою науковою думкою, важко погодитися.

У юридичній літературі зазначається, що процесуальне становище будь-якого суб'єкта кримінального провадження має відповідати вимозі необхідності і достатності обсягу суб'єктивних прав і юридичних обов'язків для виконання тих завдань і функцій, які стоять перед ним. Незважаючи на те, що в деяких статтях КПК передбачає окрему процесуальні права педагога (ч. 4 ст. 226, ч. 2 ст. 227, ч. 2 ст. 491 КПК України), регламентація процесуального положення педагога не відповідає даним вимогам і потребує суттєвого вдосконалення. Проаналізувавши наявні в науковій літературі думки учених, кримінальне процесуальне законодавство, судову практику, слід виділити права, якими має бути наділений педагог.

У зв'язку з цим в КПК слід включити нову ст. 72¹ «Педагог» :

«1. Педагог – компетентна особа з педагогічною освітою, яка залучається до участі в процесуальних діях у порядку, встановленому цим Кодексом, з метою надання допомоги слідчому, прокурору, слідчому судді, суду в дослідженні матеріалів кримінального провадження, для сприяння в отриманні достовірних показань неповнолітнього, а також для роз'яснення сторонам та суду питань, що входять до його професійної компетенції.

2. Педагог має право:

1) знайомитися до початку слідчої дії з матеріалами кримінального провадження, що характеризують особу неповнолітнього;

2) знати, з якою метою і для вирішення яких завдань викликаний;

3) з дозволу слідчого, слідчого судді, суду задавати питання неповнолітньому;

4) по закінченні допиту знайомитися з протоколом допиту;

5) робити письмові зауваження про правильність та повноту зроблених у протоколі записів, про що були порушення прав і законних інтересів неповнолітнього;

6) подавати скарги на дії (бездіяльність) та рішення слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, що обмежують його права;

7) клопотати про застосування заходів безпеки, передбачених законодавством.

3. Педагог зобов'язаний:

1) з'являтися за викликом слідчого, прокурора, слідчого судді, суду для участі в процесуальному дії;

2) представляти слідчому, прокурору, слідчому судді, суду документи, що підтверджують наявність освіти і кваліфікацію, повідомляти відомості про місце роботи, стаж роботи за фахом;

3) дотримуватися порядку при проведенні слідчих (розшукових) дій і під час судового засідання.

4. Педагог не вправі розголошувати дані досудового розслідування, що стали йому відомі у зв'язку з участю у кримінальному провадженні в якості педагога, якщо він був при цьому був заздалегідь попереджений в порядку, встановленому ст. 222 цього Кодексу. За розголошення даних досудового розслідування педагог несе відповідальність згідно зі ст. 387 Кримінального кодексу України».

Підсумовуючи викладене, слід наголосити, що законодавче закріплення в Кримінальному процесуальному кодексі України процесуального статусу педагога сприятиме більш кращому розумінню процесуальних норм щодо статусу учасників кримінального провадження і більш ефективному виконанню покладених на них функцій у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх.

Список використаних джерел

1. Указ Президії Верховної Ради УРСР від 30 серпня 1971 року «Про внесення доповнень і змін до Кримінально-процесуального кодексу Української РСР» // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – № 36. – Ст. 278.

2. Бекешко С. П. Подозреваемый в советском уголовном процессе / С. П. Бекешко, Е. А. Матвиенко. – Минск : Высш. шк., 1969. – 184 с.

3. Бегалиев К. Предупреждение безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних. – Алма-Ата : Казахстан, 1980. – 263 с.

4. Мельникова Э. Б. Участие специалистов в следственных действиях / Э. Б. Мельникова. – М. : Юрид. лит., 1964. – 87 с.

5. Леви А. А. Получение и проверка показаний на месте: справочник / А. А. Леви, Г. И. Пичкалева, Н. А. Селиванов. – М. : Юрид. лит., 1987. – 112 с.

6. Порубов Н. И. Научные основы допроса на предварительном следствии / Н. И. Порубов. – 3-е изд., перераб. – Минск : Высш. шк., 1973. – 175 с.

7. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса : в 2 т. Т. 2 / М. С. Строгович. – М. : Наука, 1970. – 516 с.
8. Шейфер С. А. Участие потерпевшего и его представителя на предварительном следствии : учеб. пособие / С. А. Шейфер, В. А. Лазарева. – Куйбышев : Изд-во КГУ, 1979. – 93 с.
9. Галимов О. Х. Малолетние лица в уголовном судопроизводстве / О. Х. Галимов. – СПб. : Питер, 2001. – 137 с.
10. Селина Е. В. Применение специальных познаний в уголовном процессе / Е. В. Селина. – М. : Юрлитинформ, 2002. – 144 с.
11. Матвеев С. В. Получение информации от несовершеннолетних, ее оценка и пользование в уголовно-процессуальном доказывании : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / С. В. Матвеев. – М., 2003. – 24 с.
12. Шумилин С. Ф. Участники следственных действий / С. Ф. Шумилин // Руководство по расследованию преступлений : учеб. пособие. – М. : НОРМА-ИНФРА-М, 2002. – 383 с.
13. Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу РСФСР / под общ. ред. В. М. Лебедева ; науч. ред. В. П. Божьева. – М. : Спарк, 2002. – 991 с.
14. Арсеньев В. Д. Использование специальных знаний при установлении фактических обстоятельств уголовного дела / В. Д. Арсеньев, В. Г. Заблоцкий. – Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1986. – 152 с.
15. Виноградова А. В. Использование специальных познаний на предварительном следствии в свете нового уголовно-процессуального закона / А. В. Виноградова // Законодательство. – 2002. – № 8. – С. 82.
16. Макаренко И. А. Проблемы участия третьих лиц в процессе расследования уголовных дел в отношении несовершеннолетних // Вопросы ювенальной юстиции. – 2007. – № 1. – С. 32.
17. Тетюев С. В. Педагог – это специалист или самостоятельный участник уголовного судопроизводства? // Науч. тр. РАЮН. 2005. – Вып. 5., т. 3. – С. 301–305.
18. Каневский Л. Л. Дискуссионные проблемы участия педагога и психолога в судопроизводстве по делам несовершеннолетних / Л. Л. Каневский // Судебно-правовая реформа и пути повышения эффективности правоохранительной деятельности : межвуз. науч. сб. – Уфа, 1993. – 120 с.
19. Іщенко А. В. Конституційні права та свободи людини і громадянина у проєкті Кримінально-процесуального кодексу України / А. В. Іщенко, М. М. Гуренко // Економіка. Фінанси. Право. – 1999. – № 12.
20. Холод Р. С. Процесуальний статус педагога у справах про злочини неповнолітніх / Р. С. Холод // Науковий вісник юридичної академії МВС України : зб. наук. пр. – 2004. – № 1 (16). – 260 с.